"Kunna lära att hwisla och tala"

Linnés och andras papegojor i 1700-talets Sverige

INGVAR SVANBERG

"Bland fåglarna synes papegojorna varit hans, liksom ock hans barns, favoriter". Så skriver Thore Magnus Fries i sin stora Linnébiografi 1903.[1] De papegojor som Linné höll i sin trädgård i Uppsala brukar uppmärksammas i litteraturen om honom. Det var ju uppseendeväckande fåglar som inte bara roade honom, utan Linné hade även ett vetenskapligt intresse för deras systematik och levnadssätt. Linné var en omvittnat duktig ornitolog, men han var samtidigt skicklig i att hålla burfåglar.

I andra delen av Johan B. Bussers Uppsalabeskrivning (1769) finns en ofta återgiven plansch över Akademiens Botaniska Trädgård, det vill säga anläggningen och orangeriet vid Linnés tjänstebostad på Svartbäcksgatan. Någon voljär eller fågelbur kan vi emellertid inte skymta på bilden, men väl de kojor vid vilka hans berberapor (*Macaca sylvanus*), som tålde det bistra svenska klimatet, fanns tjudrade. Busser – eller snarare Linné som själv fungerade som spökskrivare till avsnittet – skildrar däremot i text ganska utförligt den linneanska trädgården. Också djuren avhandlas och vi får veta att där inhystes en rad apor, tvättbjörnar, aguti, marsvin, flera papegojarter, myskankor, påfåglar, pärlhöns, tofshocko samt orrar! Uppenbarligen fanns även flera inhemska fågelarter, som vi däremot inte har några närmare upplysningar om. Det fanns en särskild voljär – flygbur – med flera avdelningar för fåglar inrättad i trädgården. Den låg ungefär på den plats som hotell Linnés frukostveranda nu ligger. Linnés vivarum – så kallades hans menageri – var den första djurparken i Sverige vid sidan av hovets och den höll en för tiden internationell standard.[2]

Nu lämnar vi emellertid de andra djuren och fåglarna i vivariet därhän och istället dröjer vi vid Linnés papegojinnehav.[3] För visst har levnadstecknarna rätt. Linné var mycket fästad vid dessa fåglar.

Precis som generationer av människor såväl före som efter honom fascinerades Linné av papegojornas granna färger, att de lätt blev tama och att de därtill vanligen var mycket sällskapliga. I ett brev till vännen Abraham Bäck i augusti 1757 berättar Linné exempelvis att den kakadua han nyligen förvärvat gett honom "mången rolig stund".

Vi skall här presentera de papegojor som Linné hade i sin ägo, men också sätta in hans innehav i ett större kulturhistoriskt sammanhang. Att hålla papegojor som sällskapsdjur tillhörde 1700-talets europeiska modeströmningar och vi skall därför försöka ge några glimtar av hur det manifesterades i Sverige. Men vi inleder med att kartlägga papegojornas allmänna och svenska kulturhistoria. Biokulturella domäner mellan människor och papegojor har mycket gamla anor och har tagit sig många olika uttryck. Papegojor i fångenskap är en domän som söker sina rötter långt tillbaka i tiden och som ständigt förändrats under tidernas lopp. Samspelet mellan männniska och papegojor innefattar en rad dimensioner och är därför av intresse även för etnobiologin. Människan har genom att hålla papegojor i hemmen tvingat fåglarna till att anpassa sig till hennes villkor. Genom medveten avel har hon dessutom kunnat förändra vissa arters arvsmassa så att de numera är helt domesticerade och uppträder i många färgvarianter.[4]

Papegojor i Europa under antiken och medeltiden

"Papegojan är ej Europeisk widare än att de äro hemtamda och hafwas i burar, men deras fädernesland är Africa och Södra delen af Asien, med Öarna der omkring, der de äro willa", uppger Linné i en föreläsning på 1740-talet.[5]

Fågelfamiljen papegojor (Psittacidae) omfattar över 350 arter och lever i Afrika, Asien, Australasien samt mellersta och södra Amerika söderut till Eldslandet. Åtskilliga arter återfinns på öar, framför allt vid Nya Guinea och i Västindien, men också på öar i Indiska oceanen och Stilla havet. Vissa arter har dött ut de senaste århundradena och flera är starkt hotade. Den vackra blågröna aran (*Anodorhynchus glaucus*) sällar sig nu på grund av habitatförlust, det vill säga ödeläggelse av dess livsmiljö, till listan över utrotade djurarter. Men det tillkommer också nya arter, inte genom att man upptäcker tidigare okända, utan för att man vid taxonomiska revisioner kan spalta upp en art i flera. På så vis tillkom nyligen *Aratinga pintoi* som man misstagit för unga exemplar av en närbesläktad art.[6]

Men även om papegojor i vilt tillstånd saknas på europeisk mark – numera finns emellertid flera arter förvildade i framför allt städer på kontinenten och de brittiska öarna – har de ändå en lång historia av närvaro. Redan under antiken fördes nämligen papegojor till Grekland och

senare till Rom från Indien som sällskapsdjur. Den äldsta uppgiften vi har om europeiska möten med papegojor härstammar från 398 före vår tideräknings början. I sitt arbete *Indica* beskriver den grekiska läkaren Ktesias av Knidos, vilken som ung befann sig i persisk fångenskap hos kung Artaxerxes II, en fågel som enligt flera bedömare inte kan ha varit något annat än en plommonhuvad parakit (*Psittacula cyanocephala*). Annars är det Alexander den store som brukar tillskrivas förtjänsten av att ha infört papegojor till Europa. Under sitt fälttåg österut några årtionden senare kom han i kontakt med papegojor i Indien. Därifrån tog han uppenbarligen med sig exemplar tillbaka till Makedonien. Förmodligen handlade det om halsbandsparakiter (*Psittacula krameri manillensis*) som fortfarande är vanliga i norra Indien, även om den egentliga alexanderparakiten (*Psittacula eupatria nipalensis*) inte helt kan uteslutas som alternativ möjlighet. Papegojorna är beskrivna av Aristoteles, som emellertid aldrig såg några levande exemplar utan hans skildring är baserad på hörsägen.[7]

Under hellensk och romersk tid utvecklades så småningom en omfattande handel med papegojor, där staden Alexandria blev ett viktigt nav i hjulet. I åtskilliga grekiska skrifter, men framför allt hos de romerska författarna Plinius d.ä., Solinus, Apuleius med flera återfinns uppgifter om papegojor. Även om det främst handlade om halsbandsparakiter från Indien, är det inte otänkbart att även afrikanska exemplar av samma art (*Psittacula kramerii kramerii*) nådde Rom. Otto Finsch menar att papegojor måste ha införts från Afrika i stor omfattning. Romerska författare berättar om dyrbara burar i silver, elfenben och sköldpadd samt att papegojorna kunde härma människoröster.[8]

Under senantiken tycks papegojimporten ha upphört. Först under medeltiden kan vi på nytt träffa på papegojor i källmaterialet. Då hade också handeln med Indien börjat utvecklas igen. I bestiarier från det medeltida England finns papegojor omnämnda redan på 1100-talet och från det kommande århundradet finns några goda avbildningar av halsbandsparakiter. Uppenbarligen har konstnären haft levande förlagor till hands. Ytterligare asiatiska arter började bli kända i Europa. Redan år 1220 lär den tyskromerska kejsaren Fredrik II ha fått en vittofskakadua (*Cacatua alba*) som gåva av sultanen av Babylon. Såväl venetianare som portugiser färdades längs land eller vatten österut. Marco Polo beskriver papegojor från Kollam i sydvästra Indien. Den venetianske köpmannen Nicolo de Conti, som efter 25 års vistelse i Östern författade en reseberättelse 1441, nämner tre papegojarter, vilka av den tyske ornitologen Erwin Stresemann identifierats som rödlori (*Eos bornea*), ärkelori (*Lorius domicellus*) och moluckkakadua (*Cacatua moluccensis*). Vid medeltidens slut fanns den sydostasiatiska gultofskakaduan (*Caca-*

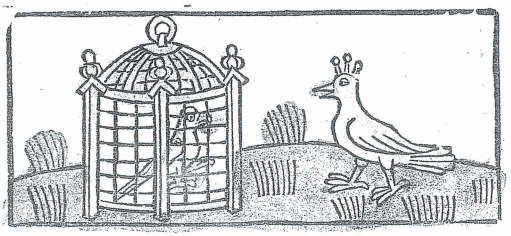

Den äldsta bilden av papegoja i bur från Sverige. Den långa stjärten tyder på att det är en halsbandsparakit som konstnären föreställt sig (Ur Dialogus creaturum från 1483).

Exotiska fåglar i Sverige under medeltiden. Papegoja i bur och påfåglar (Ur Olaus Magnus, Historia de gentibus septentrionalibus 1555).

tua sulphurea) vid italienska och spanska hov. Den tidigast kända avbildningen återfinns på Andrea Mantegnas "Madonna della Vittoria" (1496). Första morhuvade papegojan (*Poicephalus senegalus*) i Europa rapporteras på 1490-talet. Resenären Aloyos Cada Mosto hade dock redan 1455 träffat på den i Senegal. Halsbandspapegojor fortsätter dock att dominera, och det är en sådan som Jan van Eyck avbildade på målningen "Madonnan och kaniken van der Paele" 1436. Det kan nämnas att i *Dialogus creaturum* från 1483, den första tryckta boken i Sverige, finns en enkel bild av en papegoja.[9]

Upsaliensiska papegojor

Också i Sverige – även i Uppsala – var alltså papegojor kända under senmedeltiden. I sitt stora arbete om de nordiska folkens historia, berättar Olaus Magnus 1555 om papegojor. Hans beskrivningar är delvis hämtade från kontinentala källor, men annat bör vara författarens egna observationer. Det är i varje fall ingen tvekan om att papegojor hunnit nå Norden innan reformationen. I verket avbildas en papegoja. Olaus Magnus skriver:

> »På bilden [...] ser man även den vackra och omtyckta främlingen i Norden, papegojan, som från Indiens kuster förts hit upp efter en lång sjöresa. Eftersom denna är så begåvad, att hon kan uttala artikulerade ord för att hälsa sin husbonde och husets folk för övrigt, sätter man högt värde på henne och matar henne med socker, som införes sjöledes från andra länder, för att hon ej må berövas ett födoämne som, enligt vad man tror, är hennes ursprungliga och naturenliga. Gossar och adliga tärnor, som av naturen är pratsamma, brukar mata henne därmed. Likaledes muntrar hon människorna genom både skratt och jämmer och andra upptåg.

> Hon tycker om att se ungmör och bli smekt av dem och sträcker fram huvudet för att bli kliad. Genom att låta henne se sin egen vackra bild i spegeln kan man lura henne att kyssa denna. Men då hon börjar avslöja familjehemligheter, sjunker hon i värde, liksom varje annan, som vittnar om sanningen för den, som icke älska sanning. Av alla fåglar har papegojan fått det starkaste huvudet» (bok 19:40).

Säkert har den gamle ärkebiskopen sett papegojor före 1520 antingen i hembygdens Linköping, uppväxtens Västerås eller i Uppsala, men papegojan som avslöjar familjehemligheter alluderar på en gammal fabel med internationell räckvidd. Det är, kan man säga, ett tidigt exempel på de papegojvitsar som senare blivit så vanliga.

De första namngivna ägarna till papegojor i Norden finns omnämnda på 1530-talet, nämligen danskorna Sophie Krummedige 1537 och Magdalena Brahe 1538, som båda ägde papegojor.[10]

Papegojskjutning

Ett manifest bevis för att papegojor var kända som brokiga och färggranna fåglar i det medeltida Uppsala är seden med papegojskjutning. Den hade utvecklats på kontinenten – det äldsta belägget föreligger från Schweidnitz 1286 – och nådde, förmodligen med tyska inflyttare, även Norden. Olaus Magnus skildrar utförligt denna tävling som gick ut på att skjuta prick på en fågelfigur i toppen av en hög stång. Målet utgjordes, skriver Olaus Magnus, av "en konstgjord papegoja, som sitter högt uppe på spetsen av en järnstång och är rörlig; denna söker man med trubbiga pilar skjuta loss, så att hon faller ned" (bok 15:6).

Sedvänjan med papegojskjutning är belagd från Uppsala, Stockholm, Västerås, Linköping, Visby, Lund med flera orter. I städernas köpmannagillen ingick papegojskjutningen i vårfirandet, till exempel vid fastlagen, första maj eller pingst. I Stockholm ägde den, enligt en förordning från 1489, rum annandag pingst. Bevarade stadgar, sannolikt från S:t Görans gille i Uppsala, nämner en skyttmästare, som tjänade som funktionär när gillesbröderna "skywter till papekoyone". Ursprungligen sköt deltagarna med pilbåge eller armborst, senare även med bössa. Segraren utnämndes till "fågelkung" och pryddes med ett smycke i form av en silverpapegoja att bäras i en kedja runt halsen. Flera sådana finns bevarade i Sverige, bland annat den silverpapegoja som Knutsgillet i Lund hade på 1500-talet. Gillesseden tycks under senmedeltiden också ha spritts utanför städerna. Det finns uppgifter om ett uppländskt Örjansgille som tillämpade sedvänjan, och från västmanländska Färnebo rapporterar fogden "en pappegoye" i silver 1542. Vid de skånska Knutsgillena har

Papegojskjutning (Ur Olaus Magnus, Historia de gentibus septentrionalibus 1555).

papegojskjutning förekommit in på 1900-talet.[11]

Ett annat påtagligt bevis för att papegojor var kända i det senmedeltida Mellansverige är att de kunde brukas i bildligt, rent av i nedsättande, sammanhang. Det var väl inte pråligheten, utan snarare deras förmåga att härma, som gjorde att ordet papegoja kunde användas som öknamn på någon person. I Stockholms tänkebok omtalas på 1470-talet vid flera tillfällen en *Katerin papeguya/Katerina papegwyane* som bär vittnesmål om detta.[12]

Renässansfurstarnas papegojintresse

Allt eftersom handelskontakterna vidgades, inte minst genom den europeiska koloniala expansionen, kom också en rad främmande djurarter med i lasten hem, avsedda som sällskapsdjur åt tidens furstefamiljer och aristokrati. Bland dessa djur återfinns papegojor i stigande antal. Nu var det inte längre bara frågan om halsbandsparakiter utan också andra arter som hamnade i furstehovens och aristokratins menagerier. Halsbandsparakiternas dominans och intensiva gröna kolorit har dock befäst föreställningen om papegojor som gröna fåglar. Under 1500-talet talas om papegojgrön färg på tyger. Redan 1539 och 1541 rapporteras om *papegoye grönt Cledhe* vid det svenska hovet.[13]

Papegojor anlände nu inte enbart från Asien och Afrika, även den neotropiska regionen kunde erbjuda en mängd vackra arter. Christopher Columbus medförde papegojor till Europa efter sin första färd till Västindien. Från den andra expeditionen 1494 till 1496 hemförde Columbus skepp inte mindre än 60 papegojor till Europa.

Vi får nu också börja lära känna papegojinnehavarna närmare. Från England omnämns exempelvis att en Lord Lisle fick en parakit i mars 1538 och i november 1539 erhöll Lady Lisle en *papegou* som gåva av T. de Harchie från Tournehen. Den danske kungen Christian III skänkte 1548 sin dotter Anna två papegojor, "en groe oc en grøn papegoya", varav den förstnämnde sannolikt var en grå jako (*Psittacus erithacus*), en art som är känd i Europa som tamfågel sedan slutet av 1400-talet, då fransmän fann den på Kanarieöarna. Arten finns avbildad av Lucas Cranach 1520.[14]

I 1500- och 1600-talens ornitologiska

litteratur började det också dyka upp uppgifter om papegojor. Pierre Belon avbildade i *L'Histoire de la nature des oyseuvx* (1555) halsbandsparakit och grå jako. Konrad Gesner nämner i *De avium natura* (1555) flera slags papegojor, varav åtminstone några går att identifiera, däribland blågul ara (*Ara ararauna*), ljusröd ara (*Ara macao*), halsbandsparakit och jako. Ytterligare papegojor beskrivs av Ulisse Aldrovandi 1599–1603, Carolos Clusius 1605, Ynca Garcilasso de la Vega 1609, Georg Marcgrave 1648 och Fransisco Hernandez 1651.[15]

Tack vare bevarade målningar kan vi också identifiera en del papegojarter som hade kommit till Europa under 1500-talet. En planisfär av Alberto Cantinus i Lissabon från 1502 visar flera ljusröda arapapegojor. Albrecht Dürer målade en halsbandsparakit, uppenbarligen tam, på sin målning "Adam och Eva" 1504. Den Augsburgska målaren Hans Burgkmair d.ä. (1473–1531) har på en altarmålning föreställande evangelisten Johannes en brasiliansk soldatara (*Ara militaris*). Altarmålningen är från 1518, men papegojan kan ha lagts till senare, kanske så sent som 1600. På ett stilleben av Georg Flegel (1566–1638) återfinns en blåpannad amasonpapegoja (*Amazona aestiva*). Lazaruz Roting (d. 1614) i Nürnberg – känd fågelkonstnär – avbildade vid sekelstiftet 1600 flera papegojarter, varav fyra stycken var från Syd- eller Mellanamerika, nämligen dvärgara (*Ara severa*), guldpannad parakit (*Aratinga aurea*), brunstrupig kilstjärtsparakit (*Aratinga pertinax aeruginosus*) samt gulnäbbad amason (*Amazona collaria*). Konstnärerna bör i allmänhet ha haft tillgång till levande eller möjligen uppstoppade modeller. Under 1600-talets förra hälft finner vi papegojor på målningar av Jan Brueghel, Peter Paul Rubens, Frans Snyders med flera.[16]

Papegojor i 1500- och 1600-talets Sverige

Även från Sverige föreligger uppgifter om papegojor från 1500-talet och framöver. År 1540 uppges att man vid Gustav Vasas hov under året till "Pappegojor" utspisat 28 pund russin. I ett brev 1550 skriver Gustav Vasa med anledning av att holländska handelsskepp kommit med varor till Kalmar: "Kunne ther och några papegoijer, markatter eller andre slijke sielsinde diur komme med, då vele vij beholle them".[17]

Under 1600-talet fanns det relativt gott om exotiska djur i landet. En kombination av stormaktstidens ambitioner, ökande handel och intresse för det exotiska skapade efterfrågan. Också papegojor omtalas i åtskilliga sammanhang under seklet. I ett av de första naturalhistoriska arbetena på svenska – författad av Sigfrid Aron Forsius i Uppsala 1611 – berättas förutom om dront och kanariefågel även om papegojor: "Papagoiyen är en deyligh fogel,

Morhuvad papegoja och Sigrid Bielke 1622. Denna målning – tillskriven Holger Hansson – visar den första identifierbara papegojarten i Sverige. Den morhuvade papegojan kommer från Västafrika, men redan på 1500-talet förekom den som sällskapsdjur i Europa (Ur Trésors d'art suédois, 1963).

grönfärghat, och i Indien finnas the hafua siuhanda färghor, huilken lärer efterfölia menniskians taall, sång och melodij, the titt stycke synes wara af förnuft". Och Forsius fortsätter: "Wedh henne skall en hwsfadher lijkna sijne barn, lära them tala efter sigh Gudz ord, gudhelighe böner och sånger". I vilken utsträckning Forsius hade egna erfarenheter eller citerar utländska förlagor i detta fall vet vi inte. Uppenbarligen var papegojor i varje fall välkända för författaren.[18]

Ett mer konkret exempel är en morhuvad papegoja, av västafrikanskt ursprung, som finns avbildad på ett svenskt barnporträtt – enligt konstvetenskaplig expertis utfört av Holger Hansson – på Säbylund i Närke föreställande Sigrid Bielke från 1622. Det är den första papegojart vi kan bestämma i svenska källor.[19]

Amerikanska papegojor nådde enligt John Bernström Norden i början av 1600-talet, medan ostindiska arter omnämns först på 1660-talet. Bertil Rapp har visat att det i Hedvig Eleanoras räkenskaper finns åtskilliga uppgifter om papegojor som mottagits som gåvor av hovet. En papegojbur omnämns i klädkammarens räkenskaper för 1660. År 1662 betalade änkedrottningen drickspengar till Bengt Horns "tienare som bahr hennes Kongelige Mai:ts papegoija". År 1683 fick Hedvig Eleanora en papegoja från en läkare i Karlshamn, vid ett annat tillfälle inköptes en papegoja till hovet från en "kvacksalvare" i Stockholm.[20]

Stormaktstidens konstnärer undlät inte heller att avbilda papegojor när tillfälle gavs. Plafondmålningar på uppländska Ulvsunda slott utmärks av en för tiden typisk barockrealism. I det så kallade Musikrummet på slottet återfinns en målning som föreställer Orfeus som spelar för djuren. Orfeus är omgiven av steg-

litsor och hämplingar – vanliga burfåglar vid denna tid – men också av ett par papegojor, dels en amasonpapegoja, dels en grå jako. Orfeus bär slottsherren Anders Torstenssons (1641–1686) drag. Målningen är enligt konstvetenskaplig expertis förmodligen utförd av den franske konstnären Salomon De la Houve. Anders Torstensson övertog Ulvsunda redan som 10-åring, men porträttet visar en något mognare yngling, vilket talar för att det måste ha gjorts i slutet av 1650-talet. Om papegojorna ägdes av Anders förtäljer inte källorna, men mycket talar för att så var fallet.[21]

Karl XI hade till och med ett större menageri inrymt vid Slottet Tre kronor i Stockholm. Bevarade räkenskaper visar att en mängd djur hörde till samlingarna, bland annat nämns papegojor. Konstnären David Klöcker Ehrenstrahl hade möjligheter att avbilda de djur som hamnade i kungens menageri. En tavla, kallad "Neger med papegojor och markatta" (1670, nu på Nationalmuseet), visar flera papegojarter: gultofskakadua, solfjäderpapegoja (*Deroptyus accipitrinus*) och en lite svårbestämbar *Aratinga*, möjligen rör det sig om en *Aratinga aurea*. Tavlan existerar dessutom i tre ateljékopior, sannolikt från 1670, 1671 och 1673. På den som numera bevaras i Nordiska museets samlingar (1673) finns en soldatara och ytterligare en obestämd parakit tillagda. Ehrenstrahl utförde 1696 också målningen "Papegojor" (nu på Strömsholm) som föreställer två aror. Det är ingen tvekan om att konstnären haft levande förlagor. Tavlorna visar därmed att åtskilliga papegojarter nu hade hunnit nå Sverige.[22]

Här kan erinras om Anna Maria Thelotts självporträtt, som finns bevarat i ett album på Uppsala universitetsbibliotek, där man ser en obestämbar papegoja på stolkarmen bakom konstnärinnan. Hon tillhörde en invandrad schweizisk gravörfamilj som var verksam i Uppsala – bland annat utförde hon med fadern och sina syskon illustrationerna till Rudbecks *Atland* och träsnitten för dennes *Campi Elysiii*. Familjen hade en gård vid Drottninggatan. Anna Maria gick bort i pesten 1710, endast 27 år gammal.

Linnés framväxande papegojintresse

I 1700-talets Sverige var papegojor inte några ovanliga fåglar för den som hade råd. Tidens reseskildrare och biografiska litteratur förmedlar en del uppgifter. Linné själv noterade när han fick tillfälle att observera dem, angelägen om att lära känna också den exotiska fågelfaunan. När Linné 1735 exempelvis var på väg till Holland, för att ta sin doktorsexamen, observerade han papegojor på det skepp med vilken han färdades från Sverige till Tyskland. Han kunde inte avstå från att ge en detaljerad beskrivning, på latin, av sina befjädrade medresenärer i dag-

Den unga Uppsalakonstnärinnan Anna Maria Thelotts (1683-1710) självporträtt med papegoja. Arten är inte möjlig att bestämma, möjligen skulle det kunna handla om en sydamerikansk Pyrrhura-art (Uppsala universitetsbibliotek).

boken. Papegojorna uppges ha varit "gröna till färgen, blå panna, gul hjässa, tinningar och hals; vingbasen, de inre vingpennorna och partiet under stjärten har en blodröd ton; överkäken lika rörlig". Det bör rimligtvis ha handlat om blåpannade amasonpapegojor.[23]

Utlandsvistelsen gav den unge Linné många tillfällen till att observera fåglar och djur i fångenskap, något som framgår av hans föreläsningar tio år senare. I Holland fanns även en omfattande handel med exotiska djur. Många besökte Blaauw Jans värdshus på Kloveniersburgwal i Amsterdam, där det handlades med papegojor, apor och andra exotiska djur, sam-

tidigt som ägaren Jan Barentsz Westerhof bedrev krogverksamhet. År 1742 övertogs det kombinerade värdshuset, menageriet och zooaffären av Anthony Bergmeijer och efter dennes död 1759 sköttes värdshuset av hans änka. Linné var väl bekant med värdshuset, och åtskilliga av hans samtida, däribland Magnus Celsius och Abraham Bäck besökte Blaauw Jan. Även Carl Peter Thunberg avlade visit i det berömda värdshuset.[24]

Under sin vistelse i Holland hade Linné nära kontakt med George Clifford, som var direktör för det Holländska Ostindiska Kompaniet. I Cliffords trädgård, belägen mellan Leiden och Harlem, fanns också ett menageri. Linné blev uppenbarligen helt hänförd av Cliffords samlingar, som innehöll mängder av exotiska fåglar.[25]

Clifford hade på stående fot erbjudit Linné anställning i trädgården, vilket han också accepterade. I september 1735 flyttade Linné till Hartekamp i Heemstede för att bli föreståndare för Cliffords trädgård med full tillgång till orangerier och bibliotek. Under närmare två år fick Linné lära känna trädgården och dess djurbestånd närmare. Även om Linné sedan tidigare hade erfarenhet av fågelskötsel, hade han ditintills fått nöja sig med vad lokala fågelfängare kunde tillhandahålla. Nu blev han föreståndare för en trädgård med en rad exotiska djur, däribland många papegojor. Här gavs rika tillfällen att samla erfarenheter.

Åter i Sverige hade Linné möjlighet att se papegojor – såväl levande som uppstoppade – under sina så kallade provinsresor och i Stockholm. Här och var finns notiser om detta. Han kunde bland annat ingående studera ett exemplar av en skinnlagd gulmantellori (*Lorius garrulus*) i biblioteksamlingarna i Göteborg i juli 1746. Linné uppger att den var "stor som en dufwa, öfweralt blodröd, utom pennorne i stjerten och wingarne, som woro grön på den sidan som syntes; men så mycket af dem, som täktes af andra fjedrar, war äfwen rödt". Sommaren 1747 diskuterade man till och med en papegoja vid Vetenskapsakademiens sammankomst. Riksrådet Carl Ehrenpreus berättade om en grå jako – hållen för en hane – som efter tjugosju år i fångenskap nu hade värpt ett ägg. Linné konstaterade att det var en hona och liksom höns värpte utan föregående parning kunde också papegojhonor göra det. På Gärdsjöholm säteri i Skåne i juni 1749 observerade Linné en tam grön papegoja, stor som en skata, med blå vingar och kort stjärt som var röd vid basen. Det rörde sig alltså om en amasonpapegoja. När han kom till Lund fick han hemma hos professor Sven Lagerbring se en blåpannad amason, "blå i pannen" och med gul hjässa och hals. I hovets samlingar fanns åtskilliga papegojor, som blev föremål för Linnés beskrivningar. Linné introducerade i sammanhanget bland annat den svenska benämningen "sparvpapegoja" för *Forpes passerinus* 1754. Beskrivningarna på de papegojor han såg

kom in i de olika utgåvorna av *Systema naturae* som Linné utgav.[26]

Linné var inte ensam bland tidens naturforskare att ägna papegojor särskild uppmärksamhet. Samtidens ornitologer hade ett stort intresse för papegojor. För de författare som satt i London fanns goda möjligheter att studera levande exemplar som infördes i växande antal. Såväl Eleazar Albin som George Edwards publicerade vackra illustrerade verk som avbildade levande papegojor, vilka hölls i fångenskap i England. Linné, som var väl förtrogen med de äldre författarnas skildringar av papegojor, läste med intresse Edwards vackra bokverk. I flera fall kunde han hänvisa till Edwards, när han beskrev nya papegojor i sina systematiska arbeten.

I föreläsningar från 1740-talets slut ger Linné vissa inblickar i hur papegojor bör utfodras. Det vittnar om att han inhämtade uppgifter i ämnet, men vi bör komma ihåg att Linnés erfarenheter av dessa fåglar i levande tillstånd fortfarande var begränsade och att han senare visade en större omsorg för deras väl: "I bur födas de mäst med hwetbröd, och sällan gifwes dem watn", meddelade han. "Hwad Apan är ibland fyrfotade djuren, är papegojan bland foglarne, gör efter hwad hon ser och hörer", framhåller han och visar därmed varför papegojor var så populära som sällskapsdjur. Han vet också att de kan "bli mycket gamla, till 60 a 70 år". I ett annat sammanhang berättar han att papegojor utan skada gärna äter frön av safflor (*Carthamus tinctorius*), medan andra fåglar for illa därav.[27]

Papegojimport under 1700-talet

På kontinenten och på de brittiska öarna bedrevs under 1700-talet en omfattande handel med exotiska fåglar. Det fanns förstås möjligheter för svenskar att importera eller hemföra fåglar därifrån. Kungahuset köpte uppenbarligen djur från Blaauw Jan i Amsterdam, andra skaffade sina papegojor i England.[28]

Men det fanns också möjlighet till direktimport från Asien med hjälp av Svenska Ostindiska Kompaniet, vars båtar förde inte bara te, porslin och möbler till Europa, utan ibland även levande djur. Linneanska lärjungar, som medföljde skeppen, berättar om handel med papegojor både i Kanton och på Java. Kommersrådet Magnus Lagerström rapporterar i sina brev till Linné om hemförda papegojor och andra exotiska djur. I oktober 1752 meddelar Lagerström i brev från Göteborg att han nu "fått en Lefvandes" papegoja. Problemet var att årstiden inte tillät att skicka den vidare, och om den skulle leva till våren "står til Gud". Lagerströms hustru tog emellertid hand om den. Uppenbarligen handlade det om en fladdermuspapegoja – en blåkrona (*Loriculus galgulus*) – ty "så snart det mörknar om qvällarne, hänger [den] up sig med

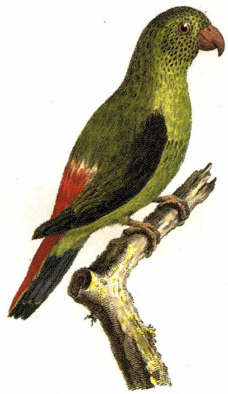

En nära släkting till blåkronan är blåstrupig fladdermuspapegoja (Loriculus vernalis), ur Johan Gustaf von Carlsons samlingar. Arten härstammar från Indien och Sydostasien (Ur Andreas Sparrman, Museum Carlsonianum 2, 1787).

föttren kring en burs spiäla och hufwudet utföre afbidandes således morgonen". Det finns inga belägg för att den lilla papegojan någonsin överlevde vintern. Också Pehr Osbeck nämner att han från Java medförde en fladdermuspapegoja, utfodrad med kokt ris. Linné var uppenbarligen förtrogen med dess vanor, ty han skriver i en latinsk dissertation 1754: "En enastående märklig egenskap hos denna lilla fågel är att den, då den sover, hänger i ena foten under en gren för att inte nattliga rovfåglar ska upptäcka den, och på så sätt skyddas den av naturen".[29]

Linnés egna papegojor

Det skulle dröja till senare hälften av 1750-talet innan Linné fick råd och möjlighet att skaffa egna papegojor. Redan på 1740-talet hade han haft en del exotiska djur i akademiträdgården, men det var först mot slutet av 1750-talet som samlingarna utvecklades till ett helt menageri. Den första papegojan, som vi känner till, är en kakadua som omnämns i ett brev första gången 1757. Två år senare har hans fågelsamling utökats. I ett brev till sin holländske vän Johannes Burman den 20 juli 1759 nämner Linné förutom liten gultofskakadua, också blåpannad amasonpapegoja, ljusröd ara samt jakopapegoja.[30]

Eric Sefström, som besökte akademiträdgården i maj 1760, ger oss i vad som skulle kunna karakteriseras som ett hemmahosreportage en ganska detaljerad skildring av Linnés menageri och de djur som då fanns där. Han fick en direkt förevisning av Linné, som Sefström förmedlade till sina läsare. Ytterligare upp-

gifter om Linnés papegojor får vi genom bevarade brev, ögonvittnesskildringar förmedlade i reseberättelser samt i andra slags notiser.[31]

Kakadua – denna grupp papegojor hör hemma i Australasien och var kända av européerna sedan medeltiden. Flera arter finns i Sydostasiens övärld, däribland Moluckerna och Sulawesi. Särskilt invånarna på Sulawesi har länge bedrivit handel med kakaduor. I regionen idkade också kineser och indier handel med kakaduor, vilket säkert bidrog till att de började komma till Europa redan under senmedeltiden. När européerna började besöka regionen bytte de till sig papegojor från lokalbefolkningarna. Det är exempelvis känt att den brittiske piraten och forskningsresanden William Dampiers män förde med sig gultofskakaduor från ön Bouru på 1690-talet som de införskaffat från öborna.

Linné hade fått sin *kakadora* – som han kallade den – från fru Brita Maria Schröder i Stockholm. Benämningen kakadora är förmodligen ljudhärmande och Eric Sefström förklarar att den "lärer ej at tala, utan allenas Kakadorar, derföre hon ock kallas Kakador". Kakadora användes parallellt med kakadua ännu på 1800-talet. Den från tyskan och danskan övertagna formen kakadua är likaså ljudhärmande. Det kan nämnas att till de europeiska språken har ordet nog kommit från malayiskan.

Linné benämner sin kakadua *Psittacus*

Gultofskakadua (Cacatua sulphurea) som enligt en anteckning på bilden avbildades av Eleazar Albin den 28 juli 1735. Arten var mycket uppskattad som sällskapsdjur under 1700-talet (Ur Eleazar Albin, Supplement to the Natural History of Birds, 1740).

cristatus, det vetenskapliga namn som dominerar i svenska 1700-talskällor. Arten finns med i tionde upplagan av *Systema naturae* (1758) med angivet ursprung "China". I den latinska beskrivningen heter det: "Vit papegoja med gul nedhängande tofs"! Uppgiften att den skulle härstamma från Kina – vilket bidragit till

förvirringen om artens identitet – kan förklaras med att de gultofskakaduor som kom till Sverige på Linnés tid hade införts av Svenska Ostindiska Kompaniet som köpte dem i den kinesiska handelsstaden Kanton. Olof Torén berättar exempelvis att det 1750 fanns kakaduor till salu vid faktoriet i Kanton.

Ornitologerna, som på 1800-talet försökte bringa ordning i papegojsystematiken, menade emellertid att Linnés *cristata* inte kunde bestå, eftersom beskrivningen är oklar och kan innefatta flera arter. Linnés *cristata* fick spaltas upp i vittofskakadua *Cacatua alba* (Müller 1766) och liten gultofskakadua *Cacatua sulphurea* (Gmelin 1788), de benämningar som nu är giltiga i den internationella litteraturen. Men det är ingen tvekan om att Linnés kakadua var en liten gultofskakadua (*Cacatua sulphurea*). Ornitologen Pehr Gustaf Lindroth kallade arten *gultofsad Kakadua* på svenska 1788.

Linné uppger att hans kakadua var "makalös" och har gett honom "mången rolig stund och äfwen så ofta påminner mig den tacksamhet, jag är skyldig en så behagelig fru", skriver han. Kakaduan var säkert med länge, ty den nämns i flera källor. Eric Sefström berättar att kakaduor värderas högt och ofta kostar hundra plåtar. "Papegojan lärer ej at tala, utan allenast Kakadorar, derföre hon ock kallas Kakador; Desse ord ropar hon som oftast rent och klingande", uppger han vidare. Johann Beckmann, som besökte Linné 1765, meddelar att Linné kunde förfara med den hur han ville. Det var uppenbarligen en mycket tam kakadua som Linné hade.[32]

Ara – Linné kände till åtminstone fyra arter av aror, som han beskrev i senare upplagor av *Systema naturae*, nämligen blågul ara *Ara ararauna* (Linnaeus, 1758), ljusröd ara *Ara macao* (Linnaeus, 1758), soldatara *Ara militaris* (Linnaeus, 1766) samt dvärgara *Ara severus* (Linnaeus, 1758).

Den mest kända arten i Europa var länge ljusröd ara som hållits i fångenskap sedan handeln med Sydamerika började utvecklas på allvar i början av 1500-talet. Långt innan dess hade indianer i Sydamerika, Mellanamerika och i Karibien hållit tama aror vid sina bosättningar, en sedvänja som för övrigt fortlevt in i våra dagar.

Linné hade åtminstone två stycken ljusröda aror, vilka måste ha väckt stort uppseende. Dessa fåglar, som på Linnés tid kallades *indianske korpar*, var ju inte bara färggranna utan också mycket stora. Fågelbenämningen *indiansk korp* var uppenbarligen ett handelsnamn för aror som finns belagt i svenska språket redan på 1600-talet. Möjligen har benämningen "indiansk korp" sitt ursprung, som John Bernström framhållit, i det faktum att aror, precis som korpar, lär sig härma mänskliga röster. "Af åtskillige kallas denna Indianisk korp, men orätt; det är

Rödgul ara infördes redan på 1500-talet till Europa. Denna färggranna ara behöll länge sin popularitet som sällskapsdjur. Under 1700-talet var den relativt vanlig i handeln. Linné hade två exemplar av den (ur George Edwards, A Natural History of Birds 4, 1751).

ock ingen ting mindre likhet, än emellan en Korp och denna Papegoja", kommenterade däremot Eric Sefström från Linnés trädgård. Arorna fanns i Linnés hem sedan åtminstone 1759.

Sefström berättar att arten har sitt ursprung i mellersta delen av Amerika: "Til storlek är den nästan som Höns, med wackra röda, blå och gula färgor utsirad. Näbben, den öfra hvit, den nedra swart, nästan hopkramad och krokug böjder. Stjerten lång, röd, ändarna af stjert-fiedrarna blå". Arten lär sig ej tala, uppger han. "Stora Herrar hafwa dem uti sina Trägårdar, ty inne uti rummen kan man ej hafwa dem, för deras fula och hårda läte", skriver han vidare.

Enligt Johann Beckmann, som besökte Linné 1765, var arorna inte aggressiva på det sätt som kakaduan hade uppträtt mot honom. Ännu 1776 fanns de i Linnés vård och de kom att överleva honom. Vid ett tillfälle fick man oväntat besök i trädgården på Svartbäcken. Den 4 september 1772 skriver Linné till vännen Abraham Bäck att en korp, alltså en arapapegoja, infunnit sig i trädgården. Linné gissar att den rymt från Gustav III:s menageri:

> »Jag har hört sägas, att Hans Maj:t har en Pappegoya af det stora slaget, som allmänt kallas korp, näml. med blå öfwerkläder med röda underkläder. Lått mig änteligen wetta om den bortflugit. En sådan är hitkommen flygandes. Är det Hans Maj:ts, skall jag straxt restituera honom, hwar ock icke, får han blifwa här, till han af någon äfterfrågas».

Uppenbarligen var det kungens ara och hovet erbjuder Linné att få behålla den, "men jag har för ut 2: ne af samma slag", svarar han och vill därför när tillfälle ges återsända fågeln till sin ägare.[33]

Amasonpapegoja – som vi sett hade Linné träffat på amasonpapegojor vid flera tillfällen. Detta från Mellan- och Sydamerika

införda artrika släkte är lättskött i fångenskap och lever länge. De kan också lära sig härma människoröster. Linné hann beskriva följande arter: blåpannad amason *Amazona aestiva* (Linnaeus, 1758), svartnäbbad amason *Amazona agilis* (Linnaeus, 1758), Venezuelaamason *Amazona amazonica* (Linnaeus, 1766), gulkindad amason *Amazona autumnalis* (Linnaeus, 1758), rödstjärtad amason *Amazona brasiliensis* (Linnaeus, 1758), gulnäbbad amason *Amazona collaria* (Linnaeus, 1758), rödryggad amason *Amazona festiva* (Linnaeus, 1758) samt Kubaamason *Amazona leucocephala* (Linnaeus, 1758).

Vi kan emellertid fastställa att Linné själv ägde bara en art, nämligen en blåpannad amasonpapegoja. Linné själv anger artens ursprung till "America" och enligt handböckerna har den en ganska vidsträckt utbredning i mellersta delen av Sydamerika. Linnés blåpannade amason finns omnämnd mellan 1759 till 1769 i källorna. Sefström uppger i sin redogörelse av Linnés fåglar kortfattat att den var något större än en duva, med åtskilliga färger. Näbben var svart och den hade en kort stjärt. Den blåpannade amasonen kallades *Allmän papegoja* på svenska av Pehr Gustaf Lindroth 1788, något som ansluter till dåtida tyskt språkbruk. Benämningen ger förstås en antydan om hur vanlig arten var som sällskapsdjur i 1700-talets Europa. Denna amason har förblivit en av de vanligaste arterna i fångenskap.[34]

Jakopapegoja – den från Västafrika härstammande jakopapegojan (*Psittacus erithacus*) är känd i Europa åtminstone sedan 1500-talet. Den har sedan dess varit en populär papegoja, inte minst för att den med lätthet lär sig härma mänskliga röster. Redan 1754 beskriver Linné arten på svenska efter ett exemplar i Adolf Fredriks samlingar: "ljusgrå med hvita tinningar, kort och blodröd stjärt".

I ett brev till Burman i juli 1759 nämner Linné att han har en jakopapegoja. Möjligen fick Linné ytterligare ett exemplar av Clas Alströmer i Alingsås, i varje fall nämner Alströmer i ett brev från januari 1760 en "grå papegoja" avsedd för Linné. Papegojan vistades då på Gräfsnäs. Enligt Beckmann hade Linné 1765 sin jakopapegoja fastkedjad på ett träkors. Den hade en mycket ljus stämma, meddelar han vidare.[35]

Blåhuvad papegoja – I förteckningen över Linnés djurinnehav 1769 nämns också en blåhuvad papegoja (*Pionus menstruus*). Möjligen hade han fått den av sin lärjunge läkaren Pehr Bjerchén, som själv var road av fåglar i bur och som dessutom tidigare försett Linné med bland annat guldfiskar. Blåhuvad papegoja är en neotropisk art som har en relativt vidsträckt utbredning i norra Sydamerika, från Costa Rica i norr till norra Bolivia och sydöstra Brasilien i söder. I tolfte upplagan av *Systema naturae* (1766) uppger Linné att arten finns i "Surinam". Han kommenterar också där dess läte och berättar att den låter som en

kaja, vilket tyder på att Linné då känner till den närmare. Sannolikt fanns den från åtminstone 1766 och möjligen fram till 1769 i hans vård.[36]

Några ytterligare uppgifter om denna papegoja, som med sin framträdande färgteckning bör ha väckt viss uppmärksamhet, finns inte i källmaterialet. Förmodligen blev den inte särskilt långlivad.

Fåglarnas skötsel och utfodring

Om sina apor skrev Linné vid några tillfällen, varför vi har fått vissa inblickar i hur de sköttes. Hans egna uppgifter om papegojorna är däremot mera sparsamma. De skymtar i enstaka brev, men de blev aldrig föremål för några längre utläggningar. Bevarade föreläsningsanteckningar där papegojor omnämns härrör från tiden innan han själv skaffade några till Uppsala. Vissa data har dock kunnat utvinnas ur källmaterialet.

Hans djur och fåglar skulle ju utfodras, och det blev så småningom en ganska betungande utgift för Linné. De krävde specialfoder, som vare sig Botaniska trädgården eller det linneanska hushållet förmådde framställa, utan man var tvungen att köpa det från olika håll. Det gällde i synnerhet aporna och papegojorna. Redan 1758 utverkade Linné hos konsistoriet bifall till att få använda de besparingar som kunde uppkomma vid hushållning av medlen för trädgårdens tillsyn till djurens föda. I ett memorial till konsistoriet senhösten 1760, där Linné anhåller om bidrag för att täcka utgifter för djurens utfodring, heter det:

> »Till Academiae trädgårdens prydnad har jag tid äfter annan, genom wänner och giengåfwor, förskaffat en hehl hop af de raraste Diur och foglar, som här i landet tilförene dels warit sällsynte, dels osynte.
>
> Denne prydnad för Academiens inrättning drager så discentes, som främmande Herrskaper, hwilka ej sälla besöka detta lärosäte, till att åskåda desse med nöje och förundran.
>
> Denna samblingen är åtminstone en egendom för 3000 dl:r, hwarmed jag icke graverat academien till en enda styfwer. Deras dageliga underhåll har jag i flera åhr tagit utur min egen pung, ehuru de warit och äro till allmänn prydnad för trädgården och Academiens inrättning.
>
> Änteligen hos Ampliss. Consistorium anhåller jag wördsamast, att detta foglarnes underhåll må af Academiens cassa ifrån detta åhrets begynnelse bestås, som kan ske utan ærarii märkeliga kiänning, hälst som de äro ganska förgiängeliga och utgiften förswinner med dem.
>
> Till dem har jag hos Bagaren dageligen tagit för 18 % hwete bröd, 2 tunnor korn, 1 tunna Rötter. Då jag ej will räkna hwad Aporne dageligen draga utur mitt kiök».

Det kan nämnas att konsistoriet fann det skäligt att till "årlig föda för de i Academiske Örtegården warande rara diur och

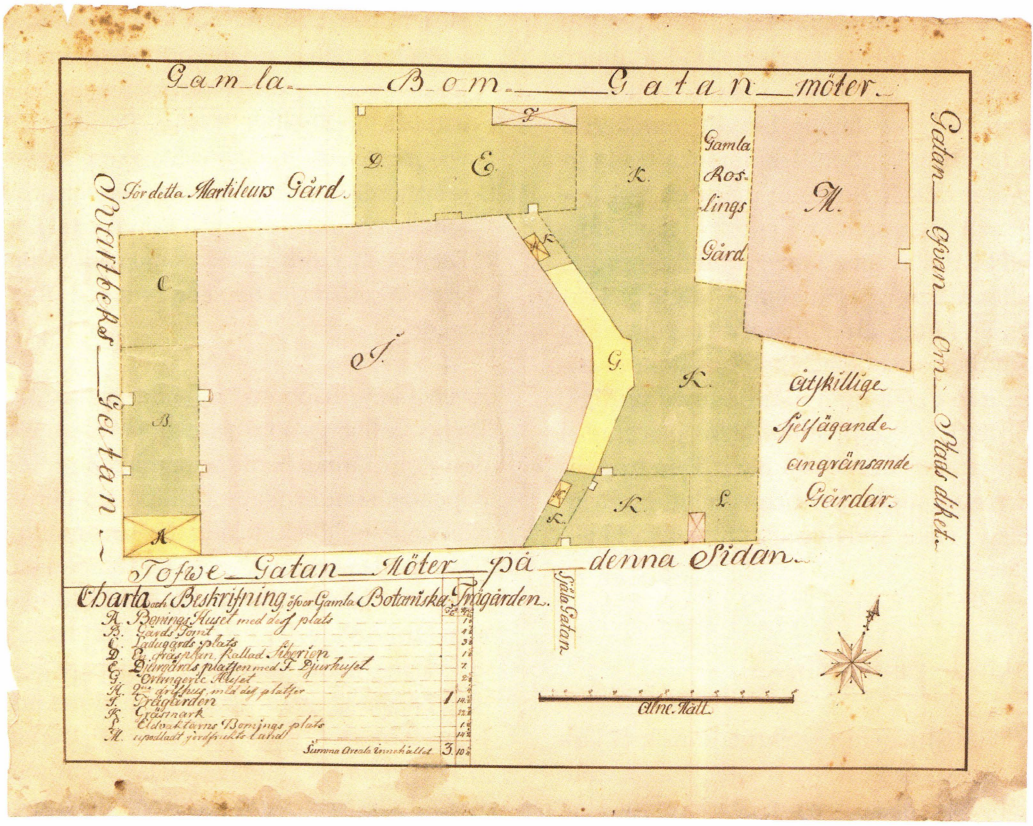

Djurhuset (markerat med F) där fåglarna hölls i Linnés trädgård kan ses på "Charta och Beskrifning öfver Gamla Botaniska Trägården" ritad ca 1770 (Riksarkivet).

foglar, af Räntekammaren anslå trehundrade dlr kop:mt samt En t:na korn och En d:o blandsäd utur Academiae qwarnen, och det ifrån innewarande års början".

Brevet ger också vid handen att det var främst genom vänner och gengåvor som han fått sina djur. Prins Gustav – som då var universitets kansler – uttalade 1767 sitt varma stöd för att Linné höll åtskilliga utländska djur i trädgården och framhöll att konsistoriet skulle tillstyrka, för djurens underhåll, att två tunnor säd skulle anslås årligen från akademikvarn.

Papegojorna och de andra fåglarna

skulle förvaras någonstans. De stora papegojorna hölls fastkedjade på träpinnar. Några var placerade i stora ståltrådsburar. Övriga fåglar krävde emellertid andra förhållanden. I Botaniska trädgården lät därför Linné uppföra en voljär – det vill säga en stor flygbur – där Linné höll en del av sina fåglar. Enligt en protokollanteckning från den 3 augusti 1751 anhöll Linné att konsistoriet ville "låta foga then anstalt, att then hos honom påbegynte fogelburen måtte blifwa färdig". Voljären var uppenbarligen placerad i trädgårdens nordöstra hörn. Den uppges ha varit ganska stor och rymlig, samt indelad i flera avdelningar, för olika fågelarter.[37]

Talande papegojor

Det finns många fågelarter som kan lära sig härma mänskliga röster, något som Linné var medveten om och road av. Han berättar exempelvis i sina föreläsningar om korpar att de "kunna lära tala, om man får dem helt små" och även starar har denna förmåga. "Hos oss weta wi intet stort af denna konst, men utomlands äro de som endast föda sig med att lära foglar tala och siunga, och förtjäna dermed stora penningar", framhåller Linné.[38]

Särskilt papegojor har haft rykte om sig att vara skickliga på att härma människoröster. Linné berättar i sina föreläsningar om en papegoja i England:

> »Kunna lära att hwisla och tala, som hördes i London; då en sådan kom ut genom ett fönster, som war öfwer älfwen, ropade hon: båt, båt för 20 pund Sterling. Då en straxt war med en båt till reds och tog upp henne, samt förde henne til hofwet igen, men då sade hon, gif den skälmen bara en skilling, har intet mer förtjent, men konungen betalte ut de 20 pund sterling, hon i sin nöd utlofwade».[39]

Även Linné hade en "talande" papegoja. Tycho Tullberg, som samlat familjeanekdoter om Linné, berättar nämligen om en papegoja som brukade sitta på sin herres axel då han åt och delade då hans måltid. Flera av de stora papegojarter (blåpannad amason, jakopapegoja, gultofskakadua) som Linné hade, lär sig med relativt lätthet att härma människoröster. Den papegoja som härmade människoröster hemma hos Linné var den jako som han fått redan 1759 eller kanske rentav av Clas Alströmer 1760. I *Systema naturae* (1766) heter det nämligen om jakon: "Denna pratsamma [fågel] frambringar taktfast varjehanda ord från sin strupe med ett putslustigt läte och allt den hör upprepar den".

Det finns åtskilliga historier om just denna papegoja. Om Linné inte var hemma och någon kom och knackade på dörren, härmade papegojan hans röst: "Sti in!", sade fågeln till den besökandes stora förvåning. Vid middagstid brukade papegojan ropa "Herr Carl, klockan är 12". Den var nämligen van, att när den hörde

Den afrikanska jakopapegojan (Psittacus erithacus) anses vara den bästa av alla arter att härma människoröster och har förekommit som rumsfågel i Europa sedan 1500-talet. Linné hade en jako som kunde säga åtskilliga fraser. Han beskriver den själv som "pratsam" (Ur Eleazar Albin, Natural History of Birds 1, 1738).

detta rop, var det tid för middag. Den gjorde också spe av en trädgårdsmästare Löfberg som hade för vana att ordentligt snyta sig innan han skulle gå in till Linné. När han en gång trädde in i rummet där Linné satt ropade papegojan "Snyt dig, Löfberg", förmodligen härmade vad barnen i huset lärt den. Allt enligt Tullberg.[40]

Övriga papegojor i 1700-talets Sverige

Det var inte bara Linné som hade papegojor. Vi har redan redovisat några av Linnés möten med papegojor på svensk botten. Tidens europeiska mode hade gjort dem populära och de var eftertraktade bland dem som hade råd. Fågelhandlare i England och på kontinenten kunde under 1700-talets senare hälft tillhandahålla ett relativt stort antal papegojarter. Sverige befann sig dock i utkanten av denna handel med exotica. Även om de olika handelskompanierna medförde en mängd gods från såväl öst som väst, tycks levande djur inte ha stått särskilt högt i kurs bland varorna. Uppenbarligen infördes dock en del papegojor, men den mängd som kunde uppbringas utomlands fanns inte i Sverige.

Här får vi nöja oss med några strödda belägg för svenska papegojor under 1700-talet. Särskilt hovet var intresserat av papegojor. Redan Ulrika Eleonora d.y. hade uppenbarligen flera stycken. På Drottningholm finns också målningar som visar kakaduor. Drottningen lät David Kock och andra konstnärer avbilda sina fåglar. En målning föreställer en moluckkakadua som Ulrika Eleonora d.y. år 1733 skänkte till Fredrik I:s syster Charlotta.[41] Även Lovisa Ulrika och Adolf Fredrik höll en rad exotiska djur, däribland papegojor. Det är rimligt att anta att flera av Linnés papegojor hade kommit som gåvor från hovet under Lovisa Ulrika och Adolf Fredriks tid. Linné stod ju regentparet mycket nära. Vi vet också att Gustav III hade papegojor. Vi har nyss nämnt aran som flög ända till Uppsala. Pehr Hilleström avbildade dessutom 1779 vad som förefaller vara en stor gultofskakadua (*Cacatua galerita*) som tillhört hovet. Artattribueringen är anmärkningsvärd eftersom denna kakadua främst finns i Australien. Vissa underarter återfinns emellertid i södra Indonesiens övärld, och förmodligen kom exemplaret därifrån, via handlare i Batavia.[42]

Det är väl dokumenterat att Ulrika Lovisa Sparre, Carl Gustaf Tessins hustru, hade ett stort intresse för exotiska fåglar. Redan under bröllopsresan 1728–29 till Paris och London inköptes en papegoja till henne. Under senare resor på kontinenten förvärvades ytterligare burfåglar. Man hade också med sig papegojan Jakob när familjen reste till London på 1730-talet. I Tessinska palatset i Stockholm finns fortfarande spår efter gamla voljärer. Inne i

palatset finns arapapegojor avbildade på flera ställen, bland annat en grönvingad ara i ett italienskt landskap på väggen mellan paradsalen och paradförmaket. Förmodligen har konstnären haft en levande förlaga till hands. Den spegel med en ara av Jean-Baptise Oudry i Röda sängkammaren tog Tessin med sig till Åkerö, där den fortfarande finns kvar. I den stora salen finns också bland Olof Fridsbergs klassicerande väggmålningar en mycket vackert avbildad blågul ara. Även här måste konstnären ha haft en levande förlaga.[43]

På gods och herresäten runt om i Sverige hölls vid denna tid knölsvanar, påfåglar och även exotiska fåglar. Förmodligen fanns det också papegojor här och var på herrgårdarna runt om i Uppland och övriga Mälarlandskapen under senare hälften av 1700-talet. Konstnären Pehr Hilleström avbildade på 1770- och 1780-talen levande papegojor i olika högreståndshem i mellersta Sverige. Bland annat målade han flera kakaduor – oftast tillsammans med adelsdamer – men också andra papegojor i svenska hem vid denna tid. Det tillhörde tidens europeiska mode. Vi har dock inga närmare uppgifter om vilka fåglar som Charles De Geer hade i sin voljär på Leufsta norr om Uppsala. En besökare antecknar 1768 att De Geer inrättat en "Voliere" för "sitt nöje". På Mälby i Södermanland lät Johan Gustaf von Carlson inrätta en stor flygbur utomhus "med varjehanda fåglar". Vi vet inte heller där vad som fanns i voljären, men

Vitpannad amason (Amazona albifrons) från Mellanamerika i Gustaf von Carlsons samlingar. Det bevarade exemplaret, som är vingklippt, visar att den hållits i fångenskap när den ännu levde (Ur Andreas Sparrman, Museum Carlsonianum 3, 1788).

en skrift från 1789 visar att Carlson hade stor förtrogenhet med burhållna fåglar. Carlson hade också ett naturaliekabinett med många sällsynta fåglar, däribland flera papegojor och vi kan inte utesluta att åtminstone några av dem hållits i fångenskap innan de införlivades i samlingarna. Fåglarna kom att beskrivas i ett större ornitologiskt verk av linnélärjungen Anders Sparrman; bland annat beskrivs

en för vetenskapen ny amasonpapegoja: *Amazona albifrons* (vitpannad amason). Det bevarade uppstoppade exemplaret av den vitpannade amasonen visar att den varit vingklippt, vilket tyder på att den hållits i fångenskap. Den härstammar från Mexiko. Här kan också nämnas Gustaf von Paykull på Vallox-Säby i Uppland som mot slutet av 1700-talet byggde upp ett mycket stort naturaliekabinett. I de bevarade Paykullska samlingarna, nu på Naturhistoriska riksmuseet, finns åtskilliga papegojor, men det är förstås omöjligt att avgöra om några av dessa först hållits levande i Sverige, innan de hamnade i samlingarna.[44]

Väggarna i den så kallade Fågelsalen på Ekolsunds slott är täckta av Lars Bolanders rokokomålningar från 1772. De innehåller ljusröda aror och andra papegojor. Även här är det sannolikt att Bolander har haft levande modeller när han målade sina papegojor, även om vi förstås inte kan utesluta möjligheten att han exempelvis haft en bokillustration som förlaga. I norra Uppland hade Adolf Ulrik Grill på 1780-talet inrättat ett fågelkabinett på Söderfors bruk. Vi vet också att Anna Grill höll flera levande fåglar och i ett bevarat porträtt skymtar i bakgrunden en papegoja i bur. I samlingarna från Söderfors återfinns dessutom en skinnlagd kubaara (*Ara tricolor*). Fågelns vänstra vinge är kuperad, vilket tyder på att den tidigare hållits levande, kanske rentav på Söderfors, någon gång i slutet av 1700-talet. Kubaaran är numera utrotad. De sista vilda exemplaren sköts 1864.[45]

Att papegojor var välkända fåglar i 1700-talets Sverige framgår också av att de kunde användas i bildligt hänseende i tidens litteratur. Såväl Bellman som Carl Gustav af Leopold nyttjade papegojor som liknelser. Vi kan erinra om Anna-Maria Lenngrens fabel om katten och papegojan från 1798 där hon liknar en instängd ung flicka vid en burhållen papegoja:

»Der sitter du så instängd i din bur,
Uti din täta jerntråds-koja,
Du sköna varelse utaf en fri natur!»

Man kunde också använda papegojor i bildligt hänseende för personer som pratar tanklöst eller upprepar vad andra sagt. Prästen Erik Fernow skriver i sin Värmlandsbeskrivning 1779 lite nedlåtande att "mången man haft Papegoja till Hustru". Papegojornas egenskaper var uppenbarligen allmängods i tidens föreställningsvärld.[46]

Det kan nämnas att för den som inte hade råd att införskaffa en importerad papegoja så tillhandahöll inhemska fågelfängare en burfågel som de under 1700-talets mitt och framöver kallade *svensk papegoja*, nämligen tallbit (*Pinicola enucleator*), som genom sin relativa storlek, hanens färg och fågelns beteende fick tjäna som ett enkelt substitut. I varje fall förstod fågelhandlarna att göra sin vara intressantare genom ett exotiserande handelsnamn.[47]

Kubaara (Ara tricolor) som förmodligen hölls i fångenskap i Sverige i slutet av 1700-talet. Skinnlagt exemplar ur Grillska samlingen från Söderfors. Arten är sedan 1860-talet utrotad (Foto Stefan Lundberg, Naturhistoriska Riksmuseet, 2007).

Att sörja sin papegoja

Under Linnés tid var det vanligt att man i högreståndskretsar sörjde sina sällskapsdjur när de avled. Också klassresenären Linné ger prov på detta i brev när det gäller hans apor och en aguti. Det tycks bland aristokratin ha varit en spridd sedvänja att såväl kondolera som hålla griftetal när ens kära skyddslingar gått bort. Det utvecklades en särskilt litterär genre av sorgedikter. Olof von Dalin författade flera sådana dikter. I dåtidens tidskrifter finner vi talrika minnesdikter efter hundar, grönsiskor, kanariefåglar, ekorrar och andra djur, som ägarna uppenbarligen var fästade vid.[48]

Assessorn vid antikvitetskollegiet i Stockholm, Bengt Bergius, tillika en av Linnés lärjungar, var en annan flitig författare till sorgedikter eller gravskrifter över avlidna sällskapsdjur. Bland katter, kanariefåglar och kalkontuppar hittar vi en dikt om "en liten Papegoja, som en Fröken råkade at sittja ihiäl". Papegojan skulle ha tillhört en grevinna Törnflycht. Sannolikt avses Augusta Törnflycht (1714–1780):

»Ty nu är blefwen död en sköner Papegoj.
En Papegoj, som rest från Indianska länder,
Och blef från Portugal en hög Grefwinna sänder,
Som werklig raritet: Dess klädedrägt war grön,
Och för sin späda wäxt war hon helt täck och skön

...

Tänk, hwad för bister död den arma Foglen hände
Utöfwer honom kom en olycksalig ände.
Som blef dess sotesäng och händen lifwet af.
At mellan stiert och stol han andan sin upgaf.»[49]

Genren inbjöd naturligtvis till parodier. Den mest kända är kanske Jacob Wallenbergs "Oxiaden" som var ett "vördsamt äreminne över vår norska oxe, den välbereste herr Rölle, som avled 1 junio 1770, och jordfästes i våra magar samma år"! Carl Michael Bellman, som gärna skrev om exotiska djur, skrev en liknande parodisk dikt "Papegojiaden", till grevinnan de la Gardies papegoja (möjligen avses Eva de la Gardie):

»Så myllas du då ner, at aldrig ljuset skåda,
at aldrig frögdas mer innom naturens prål,
At aldrig himlens pris mer med din näbb bebåda,
fast knapt jag tror Gud sielf förstog ditt tungomål.
Men sorgen är förbi, och nu bör glädien råda.
Skölg glasen, fyll en bål.»[50]

Linné den yngre och Thunberg

Trädgården i Svartbäcken förföll under Linnés sista år. Ändå fanns många av djuren kvar, däribland flera papegojor.[51] Sonen Carl von Linné den yngre var uppenbarligen mycket intresserad av fåglar och andra djur. Hans syfte var att försöka ordna upp menageriet, som låg honom varmt om hjärtat. Tyvärr tvingade konsistoriet honom att öppna upp trädgården för allmänheten, något som blev förödande för djuren. Aporna blev väldigt utsatta och till och med dödade av okynniga besökare. Även de andra djuren for illa och den yngre Linné var mycket bekymrad.

Linné den yngre försökte ändå göra så gott han kunde för djurens välbefinnande. Under den korta tid som han förestod

Botaniska trädgården på Svartbäcksgatan, innan han rycktes bort i en förtidig död den 1 november 1783, avsåg han att förstärka trädgårdens karaktär av ett menageri. En skrivelse från oktober 1780 ger vid handen att Clas Alströmer donerat en levande papegoja – sannolikt en halsbandsparakit – till honom.[52] Linné den yngre ärnade själv införskaffa exotiska fåglar under sitt besök i England, men det är oklart om han lyckades.

Eventuellt överlevande djur övertogs därefter av Carl Peter Thunberg som efterträdde Carl von Linné den yngre. I en dissertation 1787 förtecknar Thunberg flera djur och fåglar som hade levt i botaniska trädgården, men nu var döda. Efter att djuren avlidit hade de införlivats i universitetets zoologiska samlingar. I listan nämns ljusröd ara och gultofskakadua tillsammans med en rad andra exotiska fåglar. Några av djuren måste ha härstammat från Carl von Linnés tid, andra från sonens. Ytterligare några kan ha funnits kvar i Thunbergs vård.[53]

Brev från Erik Gustaf Oxenstierna, friherre på Eka utanför Enköping, från 1790, ger vid handen att Thunberg kan ha haft en del fåglar kvar. Brevskrivaren frågade bland annat efter "hvad rara foglar ha väl Academie trädgården nu, utom Tranerne, Cacadoran och Ind. Korparne och Påfoglarne?". Formuleringarna tyder på att det fanns såväl kakadua som aror kvar i trädgården. Vid en besiktning av den botaniska trädgården 1802 omnämns "2ne påfoglar, en markatta, en papegoija och några silkesharar". Uppenbarligen fanns då en papegoja kvar i samlingarna. På Thunbergs tid uppföddes annars påfåglar och knölsvanar (som vi denna tid fortfarande enbart var en tamfågel i Sverige) för att avyttras till andra som önskade parkdjur. Thunberg hade också en del andra djur, bland annat lejon, lodjur och andra märkligheter, men några införskaffade nya papegojor har vi inte funnit i källorna.[54]

...

Vivariet i Uppsala botaniska trädgård på Svartbäcksgatan måste betecknas som Sveriges första egentliga djurpark. Linné var uppenbarligen skicklig i att hålla fåglar och andra djur i bur. Hans papegojor blev trots begränsade kunskaper och relativt primitiva förhållanden långlivade, vilket vittnar om att djuren ägnades stor omsorg av honom själv och hans personal. Linné hade lång erfarenhet av fåglar i bur och redan i barndomen hade han lärt av faderns uppfödning av duvor. Detta var förstås lärdomar som kunde utnyttjas i skötseln av vivariets fåglar. Papegojorna gjorde honom gott och bidrog till hans välbefinnande. Fåglarna hölls nu inte enbart som sällskapsdjur, utan i lika hög grad i forskningssyfte. Linnés vivarium gav honom samtidigt möjlighet att studera djuren och fåglarna närmare, något som också framgår av beskrivningarna i

de olika utgåvorna av *Systema naturae*. De burhållna papegojorna gladde inte bara Linné utan uppenbarligen också hans familj. Sonen Carl ville till och med utveckla djurhållningen i trädgården och försökte införskaffa nya papegojor och andra djur. Även Carl Peter Thunberg hade djur och ännu 1802 fann en papegoja i akademiens trädgård.

Uppsala har förblivit en stad med kunniga och skickliga burfågeluppfödare. Universitetsvaktmästaren Carl Forsling var en legendarisk uppfödare vid förra sekelskiftet – hans historia berättar vi på annan plats – och än i dag finns ett livligt burfågelintresse, inte minst för papegojor, förvaltat bland annat av medlemmar i Uppsala Tropiska Fågelförening. Det finns flera skickliga uppfödare av stora papegojor – amasoner, aror och olika parakiter – i Uppsalatrakten som medverkar i avelsringar för att säkra olika arters fortbestånd i fångenskap. Papegojor och människor har sammanlevt i årtusenden och detta förhållande kommer att fortsätta även i framtiden.[55]

Tack till Lars Christiansen (Stockholm), Leif Lindin (Lund), Stefan Lundberg (Stockholm), Karin Martinsson (Uppsala) och Johnny Strand (Alingsås) som på olika sätt varit mig behjälpliga med denna uppsats.

Noter

1 Fries 1903, 117.

2 Busser 1769, 106–107. Om Linnés sällskapsdjur i övrigt, se Svanberg 2007a och däri anförda källor och litteratur. För en jämförelse med andra 1700-talsmenagerier, se Festing 1988, 104–117. Om det svenska hovets menageri vid 1700-talets mitt, se Svanberg 2007b.

3 Om Linnés fågelinnehav, se också Robiller 2003.

4 Thomas 1988, 125–131. Om skillnad mellan hus- och sällskapsdjur, se Norling & Svanberg 2007, 10–13 och Svanberg 2007a. Rörande komplexiteten i människans förhållande till andra djurarter, se Howe 1981, 280, Svanberg 2006 och Svanberg 2008.

5 Lönnberg 1913, 90.

6 För översikter över världens nu levande papegojarter, se Forshaw 1978 respektive Juniper & Parr 2003. Arter som utrotats under historisk tid förtecknas i Day 1989, 67–83. En för vetenskapen ny art beskrivs i Silveira, Thadeo de Lima & Höfling 2005, 292–305

7 Bigwood 1993, 321–327; Sundevall 1863, 126–127; Boehrer 2004, 1–22. Naturligtvis har papegojor sedan länge levt i människors sällskap utanför Europa, och på sina håll kan vi urskilja mycket nära relationer. För den i filosofisk, kulturantropologisk och religionshistorisk litteratur ofta diskuterade identifikationen med röda aror som bororofolket i Amazonas sägs ha utvecklat, se dock Smith 1972.

8 Toynbee 1973, 247–249; Finsch 1867, 5–6.
9 Yapp 1982, 484. En genomgång av äldre litteratur återfinns i Killermann 1921, 545–550 och Stresemann 1914, 81; se också Zaunschirm 1984–85. Om papegojor vid medeltida furstehov, se Diener 1967, 43–97. För en underhållande översikt om papegojans roll i västerländsk kulturhistoria, se Carter 2006. Målningar finns reproducerade i de Grot 1999, 12 och Verdi 2007, 12–13, 15.
10 Søgaard 1960, sp. 43–44. Äldre nordiska belägg för papegojor ges i Bernström, 1968, 102–104.
11 Ahnlund 1923, 7–8; Blomqvist 1939, 66–67; Åberg 1951, 11–55; Granlund 1951, 342; Granlund 1968, 104–106; Bernström 1965; samt Bringéus 1988, 173–175.
12 Almquist 1926, 45, 78, 219–220.
13 "Varuhus och handling från Stockholms slott", handskrift i Kammararkivet (citerad efter SAOB P 173); Granlund 1891, 231.
14 Kisling Jr. 1998, 307; Bourne 1999, 354; Bernström 1968.
15 Belon 1555, 297–298; Pfeffer 2001.
16 Stresemann 1923, 308–315; Sick 1981, 73–77; Schulze-Hagen, Steinheimer, Kinzelbach & Gasser 2003, 459–478; Verdi 2007, 15–30.
17 Almquist 1903, 151.
18 Forsius 1952, 281–282.
19 Grate 1963, 101.
20 Berg 1937, 334.
21 Stenberg 1955, 105–107.
22 Berg 1937, 313–336; Bernström 1952, 67–87; Upmark 1896, 51–54; Rapp 1951, 128–129; Bernström 1950, 619.
23 Linnaeus 1953, 321.
24 På Blaauw Jan handlades med såväl uppstoppade som levande djur, se Smit 1986, 30–31. Om svenska ögonvittnesskildringar från värdshuset, se Svanberg 2007a.
25 Hagberg 1957, 88.
26 Linnaeus 1747, 137; Linnaeus 1751, 285; Linnaeus 1754b, 13–14; *Bref och skrifvelser* 1908, 98.
27 Lönnberg 1913, 90; Linnaeus 1907, 207.
28 För utbudet av exotiska burfåglar i Frankrike under 1700-talet, se Robbins 2002, 27–28, och i England, se Edwards 1750, 127; 1751, 158–178.
29 *Bref och skrifvelser* 1922, 171; Osbeck 1757, 101; Torén 1757, 350, 370. Blåkronan beskrivs i Linnaeus 1754a, 8– 9.
30 *Bref och skrifvelser* 1949, 139.
31 Sefström 1763, 17–25. Johan Fischerström berättar också om Linnés fågelsamling – förmodligen baseras hans förteckning på Sefströms reportage – och han nämner också ljusröd ara, gultofskakadua, jako och blåpannad amason som tidigare härbergerades i Uppsala vivarium, Fischerström 1785, 171–172.
32 Linnaeus 1758, 99; Torén 1757, 370. Se också Finsch 1867, 286; George 1985, 184; *Bref och skrifvelser* 1911, 28; Lindroth 1788, 6; Sefström 1763, 23; Beckmann 1911, 49.
33 *Bref och skrifvelser* 1911, 199; Sefström 1763, 23; Beckmann 1911, 49. Om benämningen "indianska korpar", jfr Lindemann 1994, 63–64, 231. Aror har förstås också varit bytesdjur, Norling & Svanberg 2007, 11.

34 Linnaeus 1758, 101; Linnaeus 1766, 146; Lindroth 1788, 6.

35 Linnaeus 1754b, 14; *Bref och skrifvelser* 1909, 17; *Bref och skrifvelser* 1943, 139; Beckmann 1911, 49.

36 Linnaeus 1766, 148. Redan i äldre litteratur (Johann Matthäus Bechstein, Frederick George Dutton) uppges att även denna art blir mycket tam och tillgiven, men tycks inte härma människoröster, se Greene 1979, 346–347 (nytryck av 1882–87 års upplaga).

37 Swederus 1877, 114–115, 117; *Bref och skrifvelser* 1907, 178–179; Beckmann 1911, 49.

38 Lönnberg 1913, 92, 136–137.

39 Lönnberg 1913, 90–91.

40 Linnaeus 1766, 144; Tullberg 1919, 5.

41 von Malmborg 1971, 174.

42 På Woburn Abbey (hertigarna av Bedfords residens) finns en målning av Simon Verelst från 1650-talet som föreställer en av döttrarna Russell med en stor gultofskakadua. I Thomson 1937, 291 finns en liten utredning om motivet: "The [...] picture has another interest – a curious one. The cockatoo is well and clearly painted and all ornithologists agree there is no doubt that it represents a greater sulphur-crested cockatoo, which is found only in Australia. Lady Anne, or her parents for her, had acquired a specimen of the Australian cockatoo some two hundred years before that continent was known to Europeans. The explanation is, it has been suggested, a simple one. The birds are known to have been found as vagrants on islands and at sea far distant from Australia. One such must have so wandered and perhaps been captured by a sailor and brought back to England, to be bought by the Earl of Bedford". Det är Lars Christiansen, Stockholm, som gjort mig uppmärksam på denna uppgift.

43 De Robelin 2004, 23; von Haslingen 2002, 204, 376; Söderberg 1968, 174; di Niscemi 1988, 83.

44 von Carlson 1789; Sparrman 1788. Om von Carlsons papegojor, se också Gyldenstolpe 1926, 84–85. Åtminstone ett par av de papegojarter (rödpannad kakariki *Cyanoramphus novaezelandiae* och blålori *Vini peruviana*) som beskrivs ur Carlsons naturaliekabinett insamlades under Cooks andra jordenrunt-segling, se Medway 2004. För exempel på Pehr Hilleströms papegojbilder, se Cederholm 1929, bild 4 och 15. Paykulls samlingar innehåller enligt Naturhistoriska riksmuseets katalog fortfarande åtskilliga skinnlagda aror, amasoner, lorier, *Psittacula*-arter, *Pyrrhura*-arter, *Brotogeris*-arter, *Psittacula*-arter samt *Aratinga*-arter som alla mycket väl kan ha levt i fångenskap innan de införlivades i naturaliekabinettet.

45 Malmberg 1932, 215–216; Söderberg 1967, 156, 160, 162, 165; Insulander 1997, 153–160; Lönnberg 1928, 207. Om kubaarans historia, se Wetherbee 1985, som till och med gör gällande att exemplar från Kuba tillhör en annan art, *Ara cubensis*, medan *Ara tricolor* skall vara förbihållet exemplar från ön Hispaniola. Ursprunget

för Grills exemplar är enligt Wetherbee oklart (på en senare tillkommen etikett anges proveniensen vara "Cuba"). Michael Walters 1995 menar emellertid att *Ara tricolor* inklusive de kubanska exemplaren även i fortsättningen måste ses som en art. Om andra papegojor i Grills naturaliekabinett på Söderfors, se Lindroth 1788, 6. I Lindroths skrift ges också svenska benämningar på olika papegojor. Några bevarade exemplar av papegojor – bland annat en violvingad papegoja, *Pionus fuscus*, hemförd från den gamla svenskön Saint Barthélémy i Västindien – ur Grills naturaliekabinett finns enligt katalogen fortfarande i Naturhistoriska riksmuseets samlingar.

46 Leopold 1911, 95; Fernow 1779, 770.

47 Linnaeus 1746, 66. Se också Svanberg 2007.

48 Robbins 2002,125; Lindemann 1994, 23–27; Broberg 2004, 63–64; Gustafsson 2001a; samt Svanberg 2007.

49 Bergius 1758, 149–150.

50 Bellman 1925, 42–47; Gustafsson 2001b, 153–174.

51 Islänningen Hannes Finnsson som besökte akademiträdgården sommaren 1772 berättar att där fortfarande fanns många slags apor, markattor, lemurer, påfåglar, en amerikansk björn (tvättbjörn) med mera, men säger inget explicit om papegojor, Finnsson 1935, 81.

52 Uggla 1957, 162; Uggla 1958, 79. Papegojan som Carl von Linné d.y. fick från Clas Alströmer kallas *Psittacus rufirostris* i källorna. Arten finns också med i tionde upplagan av *Systema naturae* där Linné anger att den kommer från Amerika, Linnaeus 1758, 98. Finsch 1868, 19 reder emellertid ut begreppen och visar att Linnés beskrivning i själva verket avser *Psittacula krameri*. Den sydamerikanska vitvingade parakiten (*Brotogeris tirica*) har också kallats *Psittacus rufirostris* i äldre källor, men troligtvis är det en felaktig attribution av Linnés art. Om svårigheter att identifiera några av Linnés papegojarter, se också Walters 1998, 124–125.

53 Thunberg 1787, 24.

54 Uppsala universitetsbibliotek, handskriftsavdelningen: G 300t "Brev till Carl Peter Thunberg 21".

55 Se Svanberg 2001, 52 och utförligare i Svanberg, 2008.

Källor och litteratur

Otryckta

Naturhistoriska riksmuseet: katalog över papegojor i Paykulls och Grills samlingar.

Uppsala universitetsbibliotek, handskriftsavdelningen: G 300t "Brev till Carl Peter Thunberg 21"; Anna Maria Thelotts album.

Tryckta

Ahnlund, Nils 1923; "Medeltida gillen i Uppland", *Rig* 6.

Albin, Eleazar 1738: *Natural History of Birds* 1. London.

Albin, Eleazar 1740: *Supplement to the Natural History of Birds*. London.

Almquist, Johan Axel 1903: *Konung Gustaf den förstes registratur* 21. Stockholm.

Almquist, Johan Axel 1926: *Stockholms tänkebok* 1. Stockholm 1926.

Beckmann, Johann 1911: *Schwedische Reise in den Jahren 1765–1766: Tagebuch mit Einleitung und Anmerkungen im Auftrage der Kgl. Universität Upsala Herausgegeben von Th. M. Fries.* Uppsala.

Bellman, Carl Michael 1925: *Carl Michael Bellmans skrifter* 3. Stockholm.

Belon, Pierre 1555: *L'Histoire de la nature des oyseuvx, avec levrs descriptions, & naïfs portraicts.* Paris.

Berg, Gösta 1937: "Lejon, kameler, apor och andra exotiska djur i det gamla Stockholm", i: *Svenska kulturbilder* N.F. 5. Stockholm.

Bergius, Bengt 1758: *Allahanda* 3. Stockholm.

Bernström, John 1950: "Svensk fågelkunskap i äldre tid", i: *Svenska djur: fåglarna*, red. Gunnar Svärdson & Sigfrid Durango. Stockholm.

Bernström, John 1952: "Stockholmaren och de vilda djuren", i: *Stockholm 1252–1952*: en minnesskrift, red. Magnus von Platen. Stockholm.

Bernström, John 1965: "Papegojskjutning i Västerås", *Vestmanlands Läns Tidning* 5 november 1965.

Bernström, John 1968: "Papegojor", i: *Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid* 13. Malmö.

Bigwood, J. M. 1993: "Ctesias' Parrot", *The Classical Quarterly* N.S. 43.

Blomquist, Ragnar 1939: "Silverpapegoja", *Kulturen* 1939.

Boehrer, Thomas Bruce 2004: *Parrot Culture: Our 2500-Year Long Fascination with the World's Most Talkative Bird.* Philadelphia.

Bourne, W.R.P. 1999; "Information in the Lisle Letters from Calais in the Early Sixteenth Century Relating to the Development of the English Bird Trade", *Archives of Natural History* 26.

Bref och skrifvelser 1907–49 = Bref och skrifvelser af och till Carl von Linné I:1–8, II:2. Stockholm.

Bringéus, Nils-Arvid 1988: *Årets festseder.* Stockholm.

Broberg, Gunnar 2004: *Kattens historia i Sverige speglat i djurets öga.* Stockholm.

Busser, Joh. B. 1796: *Utkast til Beskrifning om Upsala* 2. Upsala.

von Carlson, Gustaf 1789: *Tal, med Strödde Anmärkningar öfver Foglarnes Seder och Hushållning, Hållet ... 18 februarii 1789.* Stockholm.

Carter, Paul 2006: *Parrot.* London.

Cederholm, Gerda 1929: *Pehr Hilleström som kulturskildrare* 2. Stockholm.

Day, David 1989: *The Encyclopedia of Vanished Species.* Hongkong.

De Robelin, Roger 2004: "Ett fruntimmers bibliotek från frihetstiden: Ulrika Lovisa Sparres boksamling på Åkerö år 1755", *Biblis* 27.

Diener, Hermann 1967: „Die Camera Papagalli im Palast des Päpstes: Papageien als Hausgenossen der Päpste, Könige und Fürsten des Mittelalters und der Renaissance", *Archiv für Kulturgeschichte* 49.

Edwards, George 1750–51: *A Natural History of Birds* 3–4. London.

Fernow, Erik 1779: *Beskrifning öfver Värmland: afdelad i sex tidehvarf: tvänne under heden-*

domen och lika många under påfvedömet och lutherska tiden: jemte en kort inledning om landets läge, namn, vattendrag, bergsträckningar, skogar m.m. Göteborg.

Festing, Sally 1988: "Menageries and the Landscape Garden", *Journal of Garden History* 8:4.

Finnsson, Hannes 1935: *Stockholms-Rella.* Stockholm.

Finsch, Otto 1867–68 *Die Papegeien* 1–2. Leiden.

Fischerström, Johan 1785: *Utkast til Beskrifning om Mälaren.* Stockholm.

Forshaw, Joseph 1978: *Parrots of the World: An Identification Guide.* Melbourne.

Forsius, Sigfridus Aronus 1952: *Physica (Cod. Holm. D 76).* Utgiven av Johan Nordström. Uppsala.

Fries, Th. M. 1903: *Linné: lefnadsteckning* 2. Stockholm.

George, Wilma 1985: "Alive and Dead: Zoological Collections in the Seventeenth Century" i: *The Origins of Museums: the Cabinet of Curiosities in Sixteenth- and Seventeenth-Century Europe*, eds. Oliver Impey & Arthur MacGregor. Oxford.

Granlund, John 1951: *Kommentarer till Olaus Magnus.* Stockholm.

Granlund, John 1968: "Papegojskjutning", i: *Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid* 13. Malmö.

Granlund, Victor 1891: *Konung Gustaf den förstes registratur* 13. 1540–1541. Stockholm.

Grate, Pontus 1963: *Trésors d'art suédois: Des temps préhistoriques au XIXe siècle Suède.* Malmö.

Greene, W.T. 1979: *Parrots in Captivity.* Neptune, NJ.

de Grot, Irene M. 1999: *Vogels.* Amsterdam.

Gustafsson, Henrik 2001a: "Bellman och husdjuren", *Hwad Behagas?* 2001:1–2

Gustafsson, Henrik 2001b: "'Med gråt och sneda miner': Bellmans 'Papegoiiaden' som parodisk dikt", *Bellmansstudier* 2001.

Gyldenstolpe, Nils 1926: *Types of Birds in the Royal Natural History Museum of Sweden* (Arkiv för zoologi 19A:1). Stockholm.

Hagberg, Knut 1957: *Carl Linnaeus.* Stockhom 1957.

von Haslingen, Birgitta 2002: *Tessinska palatset under 300 år.* Stockholm.

Howe, James, 1981: "Fox Hunting as Ritual", *American Ethnologist* 8.

Insulander, Ragnar 1997: "Det Grillska naturaliekabinettet på Söderfors", i: Anna Johanna Grill, *Resedagbok från England* 1788. Stockholm.

Juniper, Toni & Mike Parr 2003: *Parrots: A Guide to the Parrots of the World.* London.

Killermann, Sebastian 1921: „Zur Geschichte der Einfürhung der Papageien", *Naturwissenschaftliche Wochenschrift* N.F. 20.

Kisling Jr., Vernon N. 1998: "Colonial Menageries and the Exchange of Exotic Faunas", *Archives of Natural History* 25.

Leopold, Carl Gustaf 1911: *Samlade skrifter* I. Stockholm.

Lindemann, Klaus 2004: *Papagei: Seine Geschichte in der deutschen Literatur.* Bonn.

Lindroth, Pehr Gustaf 1788: *Museum Naturalium Grillianum Söderforsiense.* Stockholm.

Linnaeus, Carl 1746: *Fauna svecica sistens animalia Sveciæ Regni.* Stockholm.

Linnaeus, Carl 1747: *Wästgöta-Resa, På Riksens Högloflige Ständers Befallning Förrättad år 1746.* Stockholm.

Linnaeus, Carl 1751: *Skånska Resa, På Höga Öfwerhetens Befallning Förrättad År 1749.* Stockholm.

Linnaeus, Carl 1754a: *Chinesia Lagerstromiana.* Uppsala.

Linnaeus, Carl 1754b: *Hans Maj:ts Adolf Frideriks vår allernådigste konungs naturalie samling innehållande sällsynte och främmande djur, som bevaras på kongl. lust-slottet Ulriksdahl beskrefne och afritade samt på nådig befallning utgifne af Carl Linnaeus.* Stockholm.

Linnaeus, Carl 1758: *Systema naturae per regna tria naturae 1 Regnum animale.* Stockholm.

Linnaeus, Carl 1766: *Systema naturae per regna tria naturae, secundum classes, ordines, genera, species, cum characteribus, differentiis, synonymis, locis 1. Editio duodecima, reformata.* Stockholm.

Linnaeus, Carl 1907: *Collegium diaeticum eller academiska föreläsningar öfver diaeten.* Uppsala.

Linnaeus, Carl 1953: *Dalaresa jämte Utlandsresan och Bergslagsresan.* Uppsala.

Lönnberg, Einar 1913: *Linnés föreläsningar öfver djurriket.* Uppsala.

Lönnberg, Einar 1928: "Kubas Arapapegoja, *Ara tricolor* Bechst.", *Fauna och flora* 23.

Malmberg, Ernst 1932: "Ekolsund", i: *Svenska slott och herresäten. Uppland*, red. Albin Roosval. Stockholm

von Malmborg, Boo 1971: *Svenska slott och herresäten: de kungliga slotten* 1. Malmö.

Medway, David G 2004: "The Extant Type Specimens of Birds from New Zealand and the Society Islands Collected on Cook's Second Voyage and Described by Anders Sparrman in *Museum Carlsonianum* (1786–1789)", *Notornis* 51.

Norling, Hans & Ingvar Svanberg 2007: *Djurvänner: sällskapsdjur för seniorer.* Stockholm.

di Niscemi, Maita 1988: *Kungaslott och herrskapshus.* Stockholm.

Olaus Magnus 1555: *Historia de gentibus septentrionalibus.* Roma.

Osbeck, Pehr 1757: *Dagbok Öfwer en Ostindisk Resa Åren 1750, 1751, 1752. Med Anmärkningar Uti Naturkunnigheten, främmande Folkslags Språk, Seder, Hushållning, m.m.* Stockholm.

Pfeffer, H.-J. 2001: "Conrad Gesner und die Papageien", *APN-Beitrag* 07/2001 (Arbeitsgemeinschaft Papageien-Netzwerk: www.papageien.org).

Rapp, Bertil 1951: *Djur och stilleben i karolinskt måleri.* Stockholm.

Robiller, Franz 2003: "Linné, (Linnaeus), Carl von", i: *Das große Lexikon der Vogelpflege 2 L-Z.* Stuttgart.

Robbins, Louise E. 2002: *Elephant Slaves and Pampered Parrots: Exotic Animals in Eighteenth-Century Paris.* Baltimore.

Schulze-Hagen, Karl, Frank Steinheimer, Ragnar Kinzelbach, Christoph Gasser 2003: "Avian Taxidermy in Europe from the Middle Ages to the Renaissance", *Journal für Ornithologie* 144.

Sefström, Eric 1763: "Kort Beskrifning på de

Djur, som Herr Archiat. Och Riddaren Linnaeus hafwer uti Kongl. Academiens i Upsala Botaniska Trägård och hwilk wistes den 16 Maji 1760", *Swenska Samlingar* 1. Westerås.

Sick, Helmut 1981: „Zur frühen Darstellungen neotropischer Papageien", *Journal für Ornithologie* 122.

Silveira, Luís Fábio, Flavó César Thadeo de Lima & Elizabeth Höfling 2005: "A New Species of Aratinga Parakeet (Psittaciformes: Psittacidae) from Brazil, with Taxonomic Remarks on the *Aratinga sostitialis* Complex", *Auk* 122.

Smit, Pieter 1986: *Hendrik Engel's Alphabetical list of Dutch Zoological Cabinets and Menageries.* Utrecht.

Smith, Jonathan Z. 1972: "I am a Parrot (Red)", *History of Religions* 11.

Sparrman, Andreas 1787–88: *Museum Carlsonianum, in quo novas et selectas aves, coloribus ad vivum brevique descriptiones illustratas* 2–3. Stockholm.

Stenberg, Karl-Erik 1955: *Kristinatidens måleri.* Stockholm.

Stresemann, Erwin 1914: „Die Vögel von Seran", *Novitates Zoologicae* 21.

Stresemann, Erwin 1923: „Die Vogelbilder des Nürnbergers Lazarus Röting", *Verhandlungen der Ornithologische Gesellschaft in Bayern* 15.

Sundevall, Carl J. 1863: *Die Thierarten des Aristoteles: von den Klassen der Säugethiere, Vögel, Reptilen und Insekten.* Stockholm.

Svanberg, Ingvar 2001:*Siskeburar och guldfiskskålar: ur sällskapsdjurens kulturhistoria.* Stockholm.

Svanberg, Ingvar 2006: "Black slugs (*Arion ater*) as Grease: A Case Study. of Technical Use of Gastropods in Pre-Industrial Sweden", *Journal of ethnobiology* 26.

Svanberg, Ingvar 2007a: " »Deras mistande rör mig så hierteligen«: Linné och hans sällskapsdjur", *Svenska Linnésällskapets Årsskrift* 2007.

Svanberg, Ingvar under 2007b: "Golden Pheasant (*Chrysolophus pictus*) in Sweden in the 1740s", *Zoologische Garten: Zeitschrift für die gesammte Tiergärtnerei* N.F. 77.

Svanberg, Ingvar 2008: "Kammarsångare och rolighetsministrar", i: *Signums svenska kulturhistoria* 7, red. Jakob Christensson. Stockholm.

Swederus, M. B. 1877: *Botaniska trädgården i Upsala 1655–1807: ett bidrag till den svenska naturforskningens historia.* Falun 1877.

Söderberg, Bengt G. 1967: *Slott och herresäten i Sverige. Uppland* 1. Malmö.

Söderberg, Bengt G. 1968: *Slott och herresäten i Sverige. Södermanland* 2. Malmö.

Søgaard, Helge 1960: "Fågelburar", i: *Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid* 5. Malmö.

Thomas, Keith, 1988: *Människan och naturen.* Stockholm.

Thomson, Gladys Scott 1937: *Life in a Noble Household.* Oxford.

Thunberg, Carl Peter 1787: *Museum naturalium Academiae Upsaliensis.* Uppsala.

Torén, Olof 1757: "En Ostindisk Resa Til Suratte, China &c, Från 1750 April til 1752 Juni 26", i: *Pehr Osbeck, Dagbok Öfwer en*

Ostindisk Resa Åren 1750, 1750, 1752. Stockholm.

Toynbee, J.M.C. 1973: *Animals in Roman Life and Art.* London.

Tullberg, Tycho 1919: "Familjetraditioner om Linné", *Svenska Linné-Sällskapets Årsskrift* 2.

Uggla, Arvid Hj. 1957: "Linné den yngres brev till Abraham Bäck 1778", *Svenska Linné-Sällskapets Årsskrift* 40.

Uggla, Arvid Hj. 1958, "Linné den yngres brev till Abraham Bäck 2. 1779–1783", *Svenska Linné-Sällskapets Årsskrift* 41.

Upmark, Gustaf 1896: "Stockholms slott under Vasatiden", *Meddelanden från Svenska Slöjdföreningen år 1896.*

Walters, Michael 1995: "On the status of Ara tricolor Bechstein", *Bulletin of the British Ornithologists' Club* 115:168–170.

Walters, Michael 1998: "What is *Psittacula borneus* Linnaeus?", *Forktail* 13.

Verdi, Richard 2007: *The Parrot in Art from Dürer to Elizabeth Butterworth.* London.

Wetherbee, David Kenneth 1985: "The Extinct Cuban and Hispaniolan Macaws (Ara, Psittacidae), and Description of a New Species, Ara cubensis", *Caribbean Journal of Sciences* 21.

Zaunschirm, Thomas 1984–85: "Affe und Papagei: Mimesis und Sprache der Kunst", *Kunsthistoriker: Mitteilungen des Österreichischen Kunsthistorikerverbandes* 1–2.

Åberg, Gustaf 1951: "»Om pappegoien att schiude till«", i: *Tumathorps Sanct Knuts Gille. Tänkebok 1950.*

Ingvar Svanberg är etnobiolog och etnolog, verksam som lektor vid Södertörns högskola och forskare vid Uppsala universitet.